

Соколёнок

4/2018

июль-август

Къарчыгъа

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

Къалам - къылычдан итти!

Акъай Акъаевны 85 йыллыгына

Анажаным

Аявлу асил анам,
Къарланма, вёре-вёре:
Аналар кёп къарланса,
Башына акъ тез гире.

Акъ гирсин жие бавгъа,
Язбаш къонакъ тюшгенде,
Яхшылагъа уълешме
Етер йимик бишгенде,

Асил анам, къарланма,
Къарланма, вёре-вёре:
Бизин ана тайпаны
Башына акъ тез гире.

Акъ тюшсюн уъртюбюзге,
Къара балив тартылып;
Хоншулагъа етердей,
Агъллюбюзден артылып.

Аявлу азиз анам,
Мен «вёре» дей къалгъанман.
Сени ап-акъ чачларынг
Гёрмей, сокъур болгъанман.

ГЮЛПЕРИ

– Я, бу кимдир барагъан,
«Бийке къыз» дей къарагъан,
Бурма-бурма тюклери,
Башында бантиклери,
Батман булан, сююне,
Сув ташыйгъан уюне?

– Бурма-бурма тюклери,
Башында бантиклери,
Бурунчакъдан бурулгъан,
Къуллукъ этме къурулгъан,
Ойнап-кюлеп турагъан,
Чечеклери, гюллери.
О чу – бизин Гюлпери!

Терекни толпандан кьоруйгъан

Актаой
Актаев

ТАМУРЛАР

Бары барлыкъ тамур булан ёл сала,
Тамурун тас этген затны ел ала.

Бардан бола бар болмагъа гьар не де,
Ёкъ затдан бар болма болмай ине де.

Тюнегюндюр бизге тамур йиберген,
Тюнегюн де бирисигюнге бет берген.

Сюегенлер оз тамурун атмагъа,
Сюер сагъа: «Тамурсуз!» деп айтмагъа.

Тамурсузну ташгъын алыр, сюрч алыр,
Тамуру бар – тамурундан гюч алыр.

Саякъ еллер кеп кьутургъан, кеп гезген,
Тамурун тас этгенлени кеп эзген.

Болма, инсан, толпанлагъа сен азыкъ –
Тюнегюнюнг – тамурларынг излей чыкъ!

ГЮННЮ СЮЮНЧЮ

Сёзлер А. Акъаевники

Муз. Н. Дагъировнуки

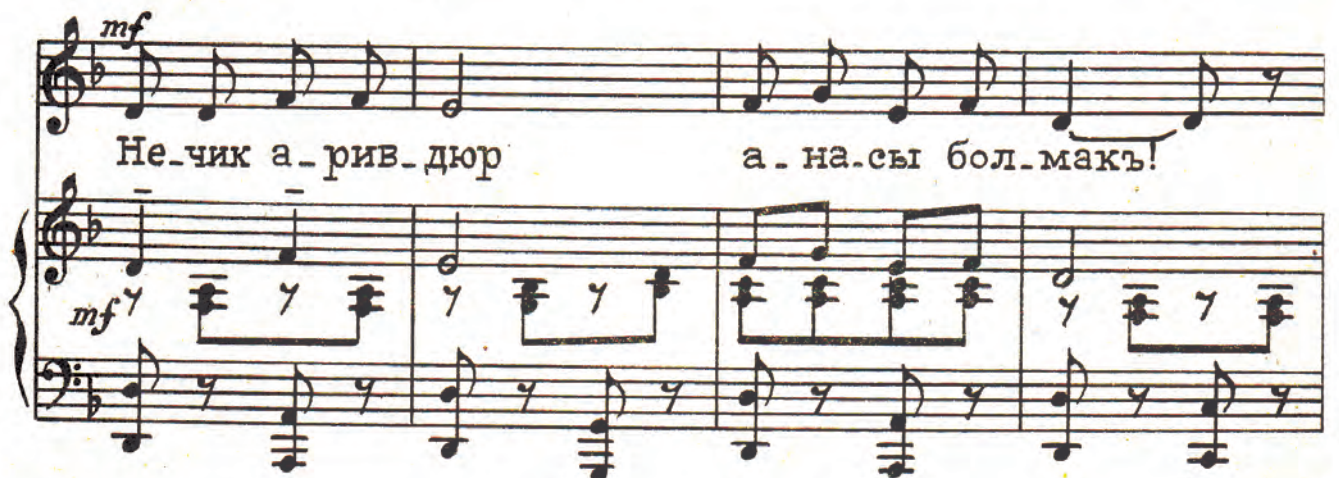
Moderato (алгъасамай)

Ф-п.

mf

Не-чик а-рив-дюр а-на-сы бол-макъ!

А-на-сы бу-лан ай бит-ген ма-накъ!

16

Сап - са - ри эч-ки салпан кьулакълы

ар - тын - да э-ки э-гиз улакълы.

Гюнню сююнчю

Кюртюллей туруп,
«Кюрт-кюрт!» – деп айтыш,
Тавукъ да бара
Уягъа къайтыш.

Инг де уллусун
Унутуп кьойдукъ:
Анасын хашып
Тура бир кьодукъ.

Ана-баладан
Алай сююне,
Гюнеш де гетип
Бара уюне.

Ана-балагъа
Арив буса чакъ,
Гюнню де гёнгию
Арив болажакъ.

ЯШАЙМАН АТЫНГ АЙТЫМ

Бабамны очакъ ташы,
Атам-анам отбашы,
Ойларымны ойдашы,
Къапчыгъай.

Гюл гъайран ахшамларым,
Гюл байрам эртенлерим,
Элимни сезген ерим,
Къапчыгъай.

Атылгъан авлакъларым,
Къыдыргъан анакъларым,
Гётерген къанатларым,
Къапчыгъай.

Эжелги эс уятып,
Яшлыгъым къайтып-къайтып,
Яшайман, атынг айтынг,
Къапчыгъай...»

ЯРАЙГЪАН ЗАТМЫ

Ата юрт. О эсден тайып
ярайгъан затмы?!
Эснегенде эсге алып
къарайгъан затмы?!
Биз дюньягъа тавуш этген
ер тыюлмю ол?!
Къайгъы - дертсиз яшлыкъ оьтген
эл тыюлмю ол?!
Хыялланы инг ярыкълы
тагъымы ондан.
Инг шавлалы, инг тарыкълы
агъымы ондан!
Намус-ягъны, я, биз онда
тангламайбызмы?!
Адилликни, я, биз онда
англамайбызмы?!
Ахыр бир гюн онда къайтып
гелмейбизми биз?!

Ахыр сёзде ону айтып
оьлмейбизми биз?!
Ата юрт. О эсден тайып
ярайгъан затмы?!
Эснегенде эсге алып
къарайгъан затмы?!

КЪМУКЪ ХАЛКЪНЫ СЮЮМЛЮ ЁММАКЪЧЫСЫ АЯВ АКАВОВНУ 115 ЙЫЛЛЫГЪЫНА

Аяв Акавов къумукъ юрт Эндирейде тувгъан. Аяв яшлар ва уллулар учун кѐп ёммакълар, хабарлар, шиърулар язгъан. Аявну тюрлю йылларда: «Такъалыбакъа ва гѐгюрчюн», «Нарт», «Зурнайчыны хабарлары», «Уъч къурдаш», «Хабарлар, ёммакълар, йырлар» деген китаплары чыкгъан.

АЮВНУ ОЪЛТЮРГЕН АТНЫ ЁММАГЪЫ

Бир болгъан, бир болмагъан, Токъайтогъай деген бир тогъай болгъан. Бу тогъай, бир яны къамушлукъ, бир яны таллыкъ, ортасы сага, яхшы байлыгъы булангъы тогъай болгъан. Бу тогъайгъа ес болуп, тогъайда яшайгъан бир аюв болгъан.

Бир гюн аювгъа хабар геле: «Алтагъачдагъы къурдашынг къабан оьлген» деп. Эни аюв къабангъа алгъамгъа бармагъа ёлгъа чыгъа. Бара туруп ургъа тогъайда сабан сюрюп турагъан атгъа етишип, оьктем кюйде оралып:

- Саламалайкум, сабан ярашсын!
- Ваалайкумсалам, савбол! Къайсылайдыр, аюв акъай?

– Яхари къайсылай болагъандыр, шо Алтагъачдагъы имансыз къабан оьлген деп хабар гелип, шогъар алгъамгъа бараман. О оьлген булан чы дюнъя бузулмажакъ эди, бет гёрсе юз уялыр дегенлей, агълюлерин гёрсем уялып къалажакъман. Шону магъа кёмеги де тийген эди.

– Оьлген буса донгузлар булан болсун!

– Олай неге айтасан?

Шу заман ат, бурулуп йиберип, саврусун бакъдырып:

– Къара чы базыкъ бутума.

Аяв къарай, базыкъ буту къара къабакъны чору йимик чор болуп тура.

– Гёрдюнгмю?

– Гёрдюм, не дамгъадыр?

– Не дамгъа болсун, шо имансыз, къабанда бир йыл ишлеген гъагъым бар эди, шону тилей баргъан заманда, къабан ачувланып, тиши булан хабып, ярып йиберген эди.

– Олай буса сен гел мени булан, мен айтып гъагъынгны да алып берермен, ёл да къысгъа болур, лакъыр эте туруп гетейик.

Ат сабанын да туварып, аюв булан ёлгъа тюшюп юрюйлер. Аюв сорай:

– Ашлыкъларыгъыз, отлавугъуз нечикдир?

– Ашлыкъларыбыз чы яман тюгюл эди, отлавдан языкъ болабыз, бары да ургълар, отлав ёкъ.

– Отлавну ойлама сен. Мени тогъайым сага болуп тура гелип ашарсан.

– Олай буса яхшы. Тек шо имансызны оьлюмю нечик болгъан?

– Оьлмеген, оьлтюрюлген.

– Ким оьлтюрген?

– Ким оьлтюргенни чи билмеймен, Шайтанкъазакъ деген кёлде, бир гъавчу оьлтюрген, – деп эшитдым.

– Гъа, билемен, Юван деген гъавчу. О бираз алда шо къабанны уьстюнден магъа лакъыр этген эди.

«Къабан Алтагъачны байлыгъына да къанмай, Шайтанкъазакъны да елемеге сюе, шондан бизге тюшеген гъавну къоруй. Янгыз къаршы буса чы оьлтюрюп къояжакъ эдим», – деген эди.

– Олай деген не, ала-саладан уруп оьлтюрюп къоямы? Къой, – деп тилеп къарамагъа ярамаймы?

– Нечик тилеп къарасын, унутгъанмысан мен сени тогъайынгны бир мююшюнде отлап турагъан заманда, бир уллу тёнгек де алып чапгъанынг?

– Мен сагъа тилеймен деп токътагъан бусам сен чи, мени оьлтюрюп къояжакъ эдинг.

– О гетген затны къояйыкъ. Мен сагъа айтдым, мени сагамда отларсан. Булар гечивге етише. Аюв айта:

– Сувгъа мени гюнерим де ёкъ, мен шундан башлап тюшмеге тавакал этмеймен, сен мени гётерип чыгъар, къайтыгда мен сени гётерип чыгъарырман.

Ат рази бола. Аюв аркъасына минип къоллары булан бойнун къучакълап, бойнуна тырнакъларын гийирип токътай.

Шо ерде бу зулмугъа чыдамаса атны амалы ёкъ, алып чыгъа. Гечивден чыкыгъан сонг булар гъеч дагъы лакъыр этмей къабангъа етишелер. Аюв ичине гирип гете, ат къырда къала. Аюв онда къайгъырышып, ашап-ичип, атны уьстюнден гъеч лакъыр да этмей чыгъа. Ат сорай:

– Не жавап берди?

Аюв айта:

– Мен айтгъан эдим, олар айтды: «Бугюн, буссагъат шону къайгъысында тюгюлбюз, къайгъыбыз басылгъанда къарарбыз», – деди. Ондан чы сен парахат бол, мен алып бережекмен, – деп булар къайтып гечивге етише.

– Аюв, сёзюнде бармысан?

Аюв айта:

– Олай деген недир! Мен гъали

болгунча да аркыама зат гөтерип юрюмегенмен. Гыали де шундан мени гөтерип чыгъаргъан булан оьзденлигинден төбен тюшежекмисен?

– Олай буса кеп яхшы, – деп, ат атылып аювну аркыасына мине. Аюв дувлама кыарай. Ат елкесинден хабып, гөнюн этине гийрип йибере. Аюв амалсыз болуп сувгъа тюшюп, ариги хырына чыгъып барагъанда ат бек кыысып боюн сюегин сынды-

рып, аюв гыаран балагъгъа ягъагъа чыгъып йыгъылып кыала. Ат яхшы кыарап муну мангалайына тебип майларын чачыратып гете.

Ат барып, гыалиге ерли аюв елеп тургъан тогъайны таллыгъын йылыкъ учун, кыамушлугъун кыышылыкъ учун, сагасын да отлав учун еслик этип гененип кыала. Онгмай-оьсмей кыабан да аюв да кыалгъан, онгуп-оьсюп ат да кыалгъан.

АТА-АНАЛАНЫ САГЫФАСЫ

АКАЕВ МУГЪАЖИР - ГЪАЖИ

Муталимни баяны

Пайхаммар алайгъиссалам айтгъан:

– Муталим алимни алдында илму охумагъа олтурса, огъар Аллагъ 70 рагъматны къапусун ачар, анасы тапгъан гюн йимик гюнагълардан таза да болур, охугъан гъар гъарпына 70 шагъидни зувабын берир, гъар гъадисге бир йыл ибадат этмекни зувабын берир, гъар охугъан япырагъы чакъы женнетде огъар шагъар берир.

Пайхаммар алайгъиссалам айтгъан:

– Ким 5 ерде кюлесе, 25 йыл этген ибадатын бузар! – деп:
*Гёммеге барагъан оьлюню жаназасыны артында.

*Къабурланы ичинде.

*Межитни ичинде.

*Къуръан охула турагъан заманда.

*Илму эсгерилген ерде.

Багъавутдин Саматов

Женнетни гюл тереги

Аллагъны Гъабибинден
Сююнмейли боламы?
Къыяматгюн ол бизин
Шапаатгъа аламы?

Яратгъан бир Есибиз
Рагъму этсин уьмметге.
Оьзюню досу булан
Ол гийирсин Женнетге.

Гечсин гюнагъларыбыз,
Этилген хаталаны.
Вёре, гёнгюн бузмайкъ
Ана ва аталаны.

Аллагъны рагъмусундан
Умутубуз уьзмейик.
Гъарам мал жыя туруп.
Яшавубуз тизмейик.

Дюньяда, ахыратда
Муьминлени гереги.
Ол Мугъаммат бийибиз –
Женнетни гюл тереги.

Бизге де насип болсун
Женнетни шо емиши.
Бусурман адамланы
Онглу болсун гъар иши.

Гёрмеге сие бусакъ,
Расулну нюрлю юзюн.
Яшавгъа чыгъарайкъ
Ону абурлу сёзюн.

Жан сыйдан тоймас!

Тойтими Абуковагъа 85 йыл!

Бу Ана топуракъ сингдире
Сююнчлю сююв элге, инсангъа!
Шону англап, сезип билмейген
Не учун геле экен дюньягъа?!

АНА ТИЛИМ

Ана тилим берген билим,
Салгъан мени тюз ёлгъа,
Ана тилим булан анам
Кёп алгъан мени къолгъа.

Ана тилде «лайлай» айтгъан,
Чайкъап мени бешигим,
Ана тилим, сени булан
Гъар гюн мени обсювюм.

Ана тилим, сен уйретдинг
Суйме тувгъан элимни,
Тенглемеге тенги ёкъдур
Мени ана тилимни.

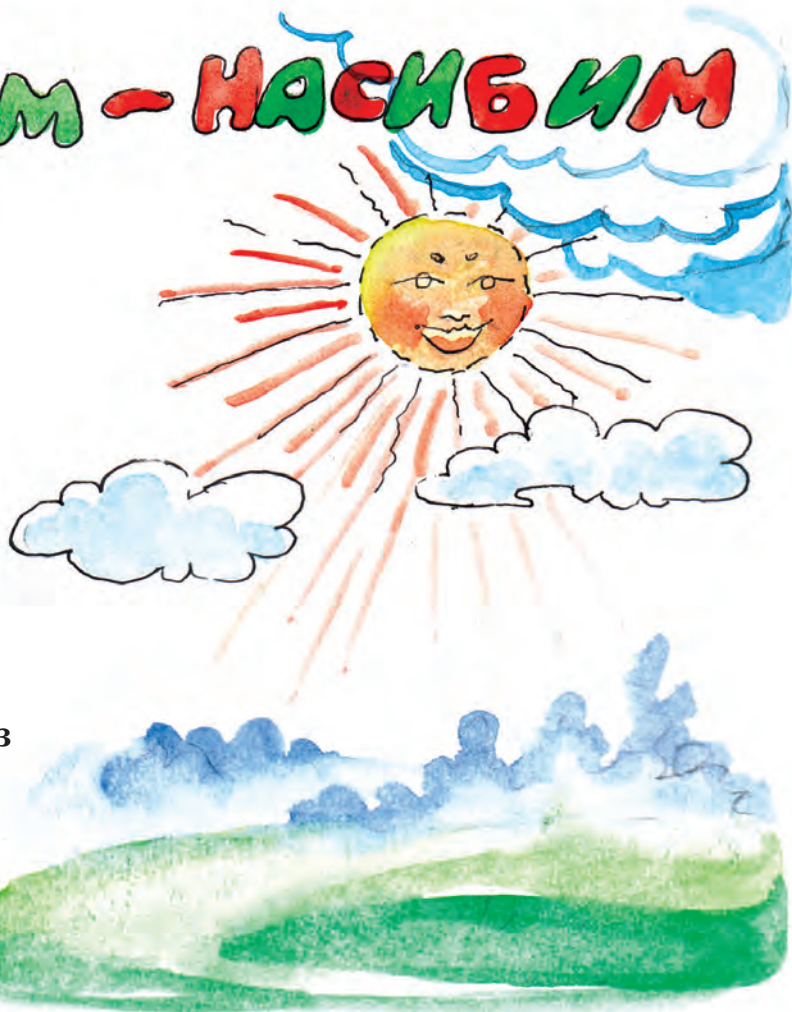
Халкъым - насибим

Халкъым насипли буса,
Мени гѣнгюм ярыкъдыр,
Халкъсыз гѣрген насибим
Магъа негер тарыкъдыр.

Савумда мурадыма
Етдирежек де халкъым,
Оьлгенде сынажамны
Гѣтережек де халкъым.

Тарыкъ гюнде табылып
Гъазир кѣмек этежек,
Халкъым булан, батгъычсыз
Тѣбем кѣкге этежек.

Халкъым насипли буса
Мени гѣнгюм ярыкъдыр,
Халкъсыз гѣрген насибим
Магъа негер тарыкъдыр.

Чыкъълы чечеклер

Ташны ярып чыгъып чечек,
Чыныгъып къатты ерде,
Тѣш берип токътагъандай
Къатты эшеген елде.

Сабур-сабур икрам эте,
Йылы-йылы иржая,
Ону исбайы боюн
Яп-ярыкъ чыкълар чая.

Юма-ача гѣк гѣзлерин,
Гѣкшылт гюллер шавлагъа,
Аллы-гюллю халча болуп,
Яйылып тик тавлагъа.

Ташны ярып чыгъып чечек,
Чыныгъып къатты ерде,
Тѣш берип токътагъандай
Къатты эшеген елде...

Солдатны

шинели

Солдатны шинели телеме-тешик,
Элекдей паралап явагъан гюлле,
Есиси жан берген къанлы давларда,
Етишдирмек учун бизин бу гюнге.

Солдатны шинели топуракъ тюсде.
Ана топурагъын аяп, бир къысым,
Топуракъ тегюлген къолтукъ кисеге,
Алгъан болма ярай ондан кюл тюсюн.

Солдатны шинели къызыл къан тюсде,
Балики, байрагъы тюсюн бергендир,
Яда шо къызылгъа денген боз шинель
Юз йыллыкъ къайгъыны бир гюн гергендир.

Солдатны шинели, къайдадыр есинг,
Не ерде сен огъар савболунг айтдын?
Эделик гысапда къыргъын давлардан
Кеп ерни эллеп, сен, музейге къайтдынг.

Солдатны шинели – бавурум яна,
Болмайман алдында гезьяшлар текмей,
Гелгенмен алдынга акъ башлы ананг,
Этегинги обюп, тизимден чекме...

Умут

Инсанны умуту оьлмесин бир де,
Умутсуз яшамакъ къыйындир, къыйын,
Умуту екъ адам, айт, нечик биле
Дюньяны эркинин, яшавну сыйын.

Умутлар юрекни къанатлы эте,
Къуш етмес ерлеге етдире умут,
Умутунг битгенде, насибинг бите,
Гюнюнгнию къаплай шо къап-къара булут,

Умуту оьлмесин инсанны бир де,
Умуту оьлгенлер оьзлер оьледир,
Умутсуз яшагъан – насипсиз ерде!
Умутлагъа минип насип геледир.

МАКТАПЛАРДАН ХАБАРЛАР

Муаллим!

Муаллим! – деп, чакъырывлу ишара булан башлагъаным негъакъ тюгюл. Герти муаллим ким ва нечик адам болмалы? Айланасындагъылардан ону айрычалыгъыны белгилерин неден ва нечик гёрме, билме, англама бола? Муна шулагъа

ошагъан нечесе суал-соравлар. Озокъда мен ахтарывчу, излевчю масъалаланы гётерип айланма хыялым ёкъ. Хыйлы муаллимлер булан танышман, къурдашман. Оьзлени аривлюгю булан бирче оланы ич ва къыр дюнъясыны аривлюгюне гъайран болгъанман! Олар оьз касбусуну абурун-сыйын тюшюрмей, бирден-бир гётерме, оьздюрме, тарбиялав, охутув дарс беривчюлюкде не янгы къайдалар, не янгы ёллар бар буса, ахтара, излей. Оьзлени касбусуна гъакъ берилгенлик, инанагъанлыкъ, олардагъы чыдамлыкъ ва сабурлукъ нечесе керенлер мени тамашагъа къалдыргъан ва артсыз-алсыз кюйде сукъландыргъан! Сюндюрген! Оьктем этген!

Муаллим! Ёлукъдукъ! Гёрдюм ва шоссагъат таныдым! Абусаидова Бурлият Мамаевна! Къарабудагъ-гент районну Къакъашура юртуну 2-нчи мактабында ана тилден ва адабиятдан дарс бере. Ана тилини увуз татывун сезме, адабиятыны тюгенмес байлыгъын гъис этме уьйрете.

Оьзюню сюювюн яшлагъа да сингдирме, етдирме къаст эте.

Шо мен уьстде айтып гетген муаллимлени бири! Озокьда Бурлиятны яшаву-кьысматы, касбу ёлу, о етишген уьстюнлюклер, объю охутгьан, тарбиялагьанланы сюювю, разилиги, иш ёлдашлары объюнден сююнегени, сукьланагьаны. Кьайсынбирин айтайым! Янгыз Бурлият Мамаевна нечесе нечесе яшны юреклерине мюгьюрдей Йырчы Кьазагьыбызны поэзиясын сингдирген! Гиччиси булан уллулары ону шигь-

руларын охуйгьан кюйню эшитген адам гьайран болажакь ва объю де Йырчыбызны тюгенмес шиьру байлыгьына, яратывчулугьуна янгьдан башгьача кьарама башлажакь.

Аллагь объю яратгьан гьар адамгьа касбу, пагьму берген. Муаллим буса бир айрыча ажайып сыйлы пагьмулу. Абусаидова Бурлият Мамаеваны да шо муаллимлик пагьму булан эркин кюйде савгьатлагьан.

Шейит-Ханум Алишева

Дагъыстанны халкъларыны адабиятындан Омарла Батырдай - 200 йыл!

Асруланы элчиси

Къоччакъдан тувмай къалсын
Къызбай, къылыкъсыз улан.
Душмангъа къаршы турмас
Бирче атасы булан.

Къызбай атадан тувмай
Къалсын къоччакъ, тири улан.
Осаллыгъын атаны
Бележек ата булан.

Къолларынг сермеп чалды
Бёрю сиривню чёлде.
Лачин тутдунг ат уьстде
Эндери деген элде.

Сапар ёлда тунг тувса
Орундур ер ятмагъа.
Бийик кёк ювургъандыр
Зор уьстюнге ялмагъа.

Атынгны гермен тёшу
Кериванны чет сакълар.
Тюбегингни сюддюрю
Асгерлерингни якълар.

Ворочан сувну гечип
Къуп-къуру чыгъар атынг.
Янгурлу Самурдан да
Сув тиймес гюбенг тартып.

Вай! Йырлап боларманмы,
Мени исбайы боюм
Уьлкюлю бёлекликде
Акъ талдай эретургъан,
Энни ерге иеле
Гёк отдай къырав ургъан.

Вай! Йырлап боларманмы,
Мени оьктем юрегим,
Барлыгъыма герегим –
Къарчыгъадай къайратлы.
Зарландырып зар гюнлер
Пашманлыкъда яллатды.

Вай! Йырлап боларманмы,
Тири сёзлю тилим де,
Гъакъылбайдай, яшагъан
Оьтгюр ва итти эди,
Гъали чи томакълангъан,
Сюлчедей тот ашагъан.

Вай! Йырлап боларманмы,
Чачым, мыйыкъ-сакъалым
Камалул Баширнидей
Зыл къара эди гечедей.
Агъарды ап-акъ къардай,
Къалмады гючюм-гъалым
Къапталымны чечердей...

Шейит-Ханумну таржумасы.

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАРЫНЫ АДАБИЯТЫНДАН АВШАЛУМОВ ХИЗГИЛИ 100 ЙЫЛЛЫГЪЫНА

**ШИМИ ОБЗЮНЮ
ОБЛЮМЮН
АРТГЪА САЛА**

Чагъы уллу экенге де къарамай, кёбюсю гьалда шат турагъан, масхара булан кюлкюден айрылмайгъан Шими бир гезик уйге бек пашман къайта да, биревге де сёйлемей, барып тёшегинде ятып токътай. Тюш ашны заманы етишгенде, ол шону да гери ура. Ахшам да ашамай.

– Гъуя, аявлум, не къыйын гелген сагъа? – деп сорай гьалекленген къатыны. – Докътурну чакъырайымы?

– Мени авруйгъан ерим ёкъ, мен саппа-савман. Къой мени! – деп хонтурлана Шими.

– Буса неге аш хапмайсан дагъы?

– Неге тюгюл де облмеге сюемен!

– деп, Шими ачувлана. – Яшавдан да, адамлардан да гёнгюм чыкъгъан! Шу ялгъан, шу пана дюнъя энни магъа тарыкъ тюгюл!

Шолай да айтып, Шими, дагъы сёйлемей, тамгъа бурулуп ята. Кёп йылланы боюнда бирче яшап турагъан эрини тамаша хасиятларына уйренген къатыны, дагъы сёйлемей, ону рагъат къоя. Артындагъы гюн буса Шимини нечик къоркъунч-

лу хыялы барны гъакъында яшларына да, яшларыны яшларына да билдире. Олар да, къоркъуп, тез-тез Шимини ягъына геле де, ачдан облмей къалмакъны, гёнгюллю кюйде яшавдан гетмекни гъакъындагъы пикруну унутмакъны тилей.

Тек Шими хыйлы заман сёйлемей тура. Шонда ону бир уланы, чыдап болмай, атасына айып эте:

– Къарагъыз дагъы, облмеге заман таппагъанмы! Бары да зат булай багъа болуп турагъанда облмеге яраймы? Биревлер гъали къардаш адамыны облюмюнден эсе, шо ишге чыгъагъан харжланы кёплюгюнден бек къоркъа. Бизин йимик талайсыз ярлылагъа ончакъы акъча къайдан гелсин?

Оъзге яшлар да шо пикруну дурус гё-
регенлигини гъакъында айта.

Яшлагъа тынглап Шими пашман ир-
жая. Кёп йыллар алда, гъали йимик
чагъына етишгинче, ол бек авругъан эди.
Гиччи яшлары, атасы олюп къалыр деп
къоркъуп, йылайгъан гъалында бир та-
вушдан:

– Оълме, папа! – деп тилей эди. – Не
бола, оълме дагъы! Биз чи сенсиз яшав-
лукъ этип болмажакъбыз. Бизге ашама-
ичме ким берсин?

Шо заманда да олар, Шимини ойлаш-
май, оъзлени гъайын эте эди. Гъали ону
уланлары да, къызлары да уллу болгъан,
агълюлери де бар, тек бириси сама да:
«Атам, биз сени кёп сюебиз. Сен бизин
учун лап аявлу адамсан. Бизге яшав бер-
генинг учун, бизге этген яхшылыкъла-
рынг учун кёп савбол. Сен эсен-аман
яшасын учун биз не этмеге де разибиз»,
– деп айтмажакъ.

Шими, аста булан орунундан гёте-
рилип, яшлагъа тергевлю къарай да,
пашман тавуш булан:

– Тамаша дюнъя бар нече де...
Яхшы дагъы, сизин артыкъ авара
этмес учун мен оъзюмню оълуюмю-
ню артгъа саламан. Онгайлы за-
манлар гелер бугъай, – деп сёйле-
не. Сонг къатынына бурула: – Гъы,
тепсини онгар!

*Таржума этген
Мустапа Гъусейнов*

Насрулла Байболатов Янгылтмачлар

А

Аягы авруп авнай
Авункъулакъ Алабай.
Амалсызны ашата
Аясындан Атабай.

Авланмандан¹ артланып,
Аргъумагъым² арымай.
Ажизленмесге³ азып,
Арпа ашай айрылмай.

Айбалталы⁴ Айболат
Аждагъаны алдатгъан.
Алжамагъан⁵ айгъырын⁶
Абдырамай⁷ адатгъан.

Ачкъарынгъа ашайман,
Айтаман, алты алча.
Ачувланмай алчагъа
Ата алгъангъа акъча.

Б

Бюрлюген, боз тут, баъли,
Бадырап-бёртюп бишген.
Борлалар⁸ баягъанокъ
Бавда буталып битген.

Батмакълыкъда⁹, бавукъда¹⁰
Бакъыллайлар бакъалар.
Барысы да барышып,
Башлагъанлар булкъалар¹¹

Бакъай болмайдыр багъып,
Бабишлерине бакъбакъ.
Бетев, бёлекейлеге¹²
Бувараман, барып бакъ!

Бойнакъны бизин бавда
Боюнчакъгъа¹³ байлатгъан,
Байсолтандыр бетлерде
Боюн-союн бузлатгъан.

Т

Гюнжувакџда гюп-гюндюз
Гененеген газетден
Гёр, гечени гечирип,
Гебек гелген гезетден¹⁴.

* * *

Гентавлакџда гезеген
Гамиш герек гелмеге.
Гече гери гетмесге,
Гётермеге гирмеге.

* * *

Герилеген Герейхан
Гемире гене гертме.
Гентъягџадан гележек
Гётеклер¹⁵ гийип гетме.

* * *

Гезивден¹⁶ гелген гёдек
Геч гёзюкген¹⁷ гебенни¹⁸.
Гёпюртмеймен гёпгенин
Гёрегенге гёбенин¹⁹.

АНГЛАТЫВЛАР

¹ Авланма – айланч бурулуш тав ёл.

² Аргъумаќ – тизив ат.

³ Ажизленген – мунда: гючсюз, осал, кёмесиз, амалсыз, къарывсуз, къуватсыз болуп къалмас учун.

⁴ Айболта – узун саплы бырынгы асгер къулукъчуну балтагъа ошагъан дав савуту, чапгы.

⁵ Алжамагъан – кыйналмагъан, инжинмеген.

⁶ Айгыр – эркеклик чагына етишген ат.

⁷ Абдырамай – адашмай, адамай, эсер-месер болмай.

⁸ Борла – юзюм тюекни бутагъы.

⁹ Батмаќлыкъ – чириклик.

¹⁰ Бавукъ – дым, изгъар.

¹¹ Булкъа – ортакъ иш.

¹² Бёлекей – гиччипав; мунда чагы гиччи демек.

¹³ Боюнчакъ – ит боюн къайыш.

¹⁴ Гезет – ат йылкыны гезев.

¹⁵ Гётеклер – арт яны, табаныны устю ёкъ аякъгийимлер, шыркъынлар.

¹⁶ Гезив – уллу мююзлю уй гъайванланы (сыйырланы, гамишлени ва ш. б.) сиривю.

¹⁷ Гёзюкген – гёз бакъдыргъан, къарагъан, эслеген.

¹⁸ Гебен – абзар сакълавчу ит.

КЪУМУКЪ ЭСАЛКЪНЫ АДАТ-КЪЫЛЫКЪ ЁЛЛАРЫ

Халкъны арасында озюн нечик тут-ма герек.

Саламатлыкъ – адамны инг де яхшы хасиятларындан бири. Шолай адамны эл арада абуру да, сыйы да бола.

Ихтиярсыз уллуланы арасында олтурма ярамай. Олтурганда да оланы сёзюн бёлюп, олай тюгюл, булай деп хыр тутуп эришме тюшмей.

Устьюнге уллу адам гелсе, суйсенг уйде бол, суйсенг сапарда ёлда бол, не де автобуста бол, ер берме тюше.

Тенглилери, къурдашлары булан сёйлейгенде хохайып, олардан озюн оър гёреген адамны не къурдашы не ювугъу болмас.

«Татли сёз йыланни ининден чыгъарыр» дей.

Уллуланы къырыйында ички ичмек, папирос тартмакъ инг де яман хасиятланы бириси. Яшлар, авузуна сигарет де хабып, атасындан да уллу гишиге барып папирос къабуздумра ярамас. Не де уллулар булан ички аягъын урушдуруп: «Сени савлугъунг!» – деп, ички ичеген жагъыллени гёргенсиздир. Шо къылыкъсыз хасиятлар, бузукъ мердешлер, бир-бир яшёрюмлени арасында гъали де юрюле.

Тарбиялы, яхшы къылыкълы, саламат адамлар болмагъа сие бусакъ, бизин халкъны арасында нечесе асруланы боюнда юрюле гелген адатланы юрютмеге герекбиз.

Уллуланы гъакъыллы сёзюне тынглап, оланы айтгъанын этип юрюйген яшлар сонг гёкюнмес.

Уллулардан алда ашгъа узатылмакъ, уллу адамланы алдына чыкъмакъ, ондан алда сёз башламакъ гюрметсизлик бола. Уллулар да гиччилени яман ишлерден сакъламакъ учун олагъа болгъан чакъы арыв сёйлеме герек.

Янгыз уллугъа тюгюл, адамны загматына да гюрмет этме герек. Ашны аякъ тюпге ташламагъа, огъар яман

демеге ярамас. Ашгъа къолун салып, яда ондан бир гесекни сындырып «баркаман гъакъына» деп ант этмек де, баркамангъа этилеген гюрмет гысапланна.

Ялгъан айтмакъ инг де сёгюлген хасият экени кёпден белгили. «Ялгъанчыны гертисине де инанма», – деп айтыв да бар.

«Йыракъдагъы къардашдан ювукъдагъы хоншу яхшы», – деп, ата-бабаларыбыз негъакъ айтмагъан. Алдагъылар яхшы хоншуну къардашдан да ювукъ гёре болгъан. Абзар сатып ала буса да: «Абзар алгъанча, хоншу ал», – деген айтывну да эшитгенсиздир.

Яхшылыкъ булан янаша игитлик де макътала гелген. Игитлер эл арада абурлу адамлардан саналгъан. Элге къыйынлы гюнлерде урушларда къоччакълыкъ гёрсетгенлеге, тюзлюкню якълагъанлагъа халкъ эл батыры, игит деген атланы берген.

Агълюде инг де абурлу адамлар – ата-ана.

Яшларыны алдында атаны уьч аслу борчу бола: авлетлени оьсдюремек, адилли тарбия бермек, уйлендирмек.

«Атангдан кёп бил, тек артындан юрю» деп айтыла айтывланы бирсинде. Шо буса уллуланы сёзюне, олар этеген яхшы хыяллы насигъатлагъа тергевлю бол, тек озюнг де англавлу, илмулу болма гъаракат эт демек бола.

Ананы сютюнден сыйлы зат ёкъ. Яхшы хасиятлы, озюню айланасындагъы адамлагъа яхшылыкъ этеген яшгъа уллулар: «Анангны сютюдей гъалал болсун!» – деп айтагъан адат бар.

Яман хасиятлы яшгъа буса: «Ананг берген сют гъарам болсун!» – дейлер.

Къызъяшланы тарбияламакъ, аслу гъалда ананы борчу. «Тышына къарап, безин ал, анасына къарап, къызын ал!» – деген алдынгъылар.

Биткилер Яшланы фольклорундан

Мишики мав

I

Битики-битики биянгъа
Ханны кызы йылангъа,
Хан Кабагъа баргъанда,
Къолуна кына салгъанда,
Къолундагъы кынасын
Гъажи тавгъа якъгъанда...
Ва Гъажи тав, Гъажи тав,
Бийик болсун бизин тав!
Бизин тавну бийиги,
Ичиндеги гийиги!

II

Битики-битики биянгъа
Ханны кызы йылангъа.
Шардамина, гъардамина,
Апачин, лачин,
Дандиревюч, дандирек.

III

Битики-битики, биллярдарики,
Лакълагъарики,
Чубалагъарики,
Чубулдурукъ дандирек.

Битики-битики, биландирики,
Талки питан сакътиян,
Уммак халах, лахла халах,
Чубулдурукъ, дандирек,
Гъапбил, гюпбил.
Чыкъсын шу тил!

– Мишики, мишики, мишики, мав,
– Гъав, гъав!
– Бавда хыяр кишимав,
– Гъав-гъав!
– Алмачыгъым алдылар,
– Гъав-гъав!
– Алып, итге бердилер,
– Гъав, гъав!
– Ит дегенинг кырылсын!
– Гъав, гъав!
– Къарангы уюнг сырылсын!
– Гъав, гъав!
– Эркеч къазанда къайнар,
– Гъав, гъав!
– Умар тебеде ойнар.
– Гъав, гъав!
– Умар батды гызына.
– Гъав, гъав!
– Къаргъаны къанатлары,
– Гъав, гъав!
– Бир де къалмай, кырылсын
– Гъав, гъав!
– Бу авулну итлери!
– Гъав, гъав!

ГЫЛЛАЛЫКЪ КИМГЕ ТЮШГЕН?

(Халкъ ёммагъы)

Дюнъя башланагъанда ерде бажарывну, пагъмулукъну адамлагъа оьлешип битгенде, къалгъан жанлар, къушлар, балыкълар уллу къавгъа гётере. Олагъа не болгъанны бирев де англап битмей. Бары зат булгъанып, тавукъ инг башлап, учуп уйренме тарыкъны билмей, къанатланы оьзюне танглай. Бёрю буса, къагъып тутуп аякъланы ала, тек олагъа гёре гъакъыллы баш да болма герекни ойлашмай. Жанлар, къушлар, балыкълар кимге не тюшегени ачыкъ этгенче, ерде ташланып гыллалыкъ къала. Шону янындан оьтюп барагъан адам ону ерден гётерип алып гете. Тюлкую адамгъа не зат тюшгени англай, тек оьзю геч бола. Ол гыллалыкъдан къалгъанны ийислеген.

Ондан сонг кёп гюн гете. Жанлар, къушлар, балыкълар якъ-якъгъа яйыла. Балыкъ оьзенге чомула. О бирден гыллалыкъ не болду экен деп эсине тюшюп гете. Сувдан башын да чыгъарып, къычырма башлай:

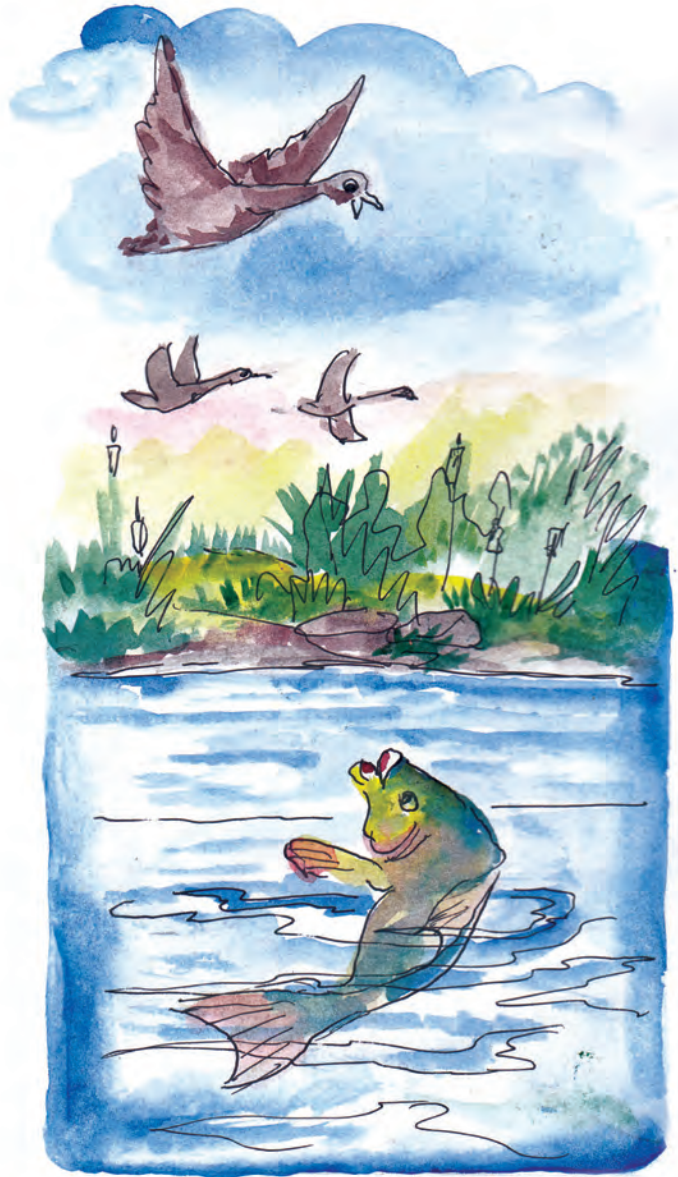
– Гъей, аталар, гыллалыкъны кимге бердигиз?

– Гыллалыкъ адамгъа тюшген, – деп жавап берген къушлар. Балыкъ бир зат да айтмай юзюп гетген. Оьзюне эс алмагъан балыкъ, бир аз ерге юзюп, янгыдан гыллалыкъны гъакъында ойлаша.

– Гъей, жанлар, гыллалыкъны кимге бердигиз? Бёрю сесленип:

– Адамгъа тюшдю.

– Не яхшыдыр, – деп жаваплана балыкъ, – гъали биз де, сиз де хатиржанлы болмажакъбыз. Шо аралыкъда тюлкую оьтюп бара болгъан.

«Неси яхшыдыр? – деп ол кюлеп йибере, – адам сизин я сувда, бизин я ерде парахат къоймажакъ». Огъар тынглагъан бёрю де, балыкъ да тамаша болуп, авзун ачгъан кюйде тура, шо заман оланы адам тутуп гете. Тюлкую буса, къуйругъун да силлеп, ёкъ болуп къала.

Алав Алиевни таржумасы

Ана тил-асил тил

«Ана тилни гюнү дагъыстан халкъланы маданият байрамы» - деп оьтгериле. Къумукъ тил-йымышакъ, сабур, асил тил. Сабурлукъ буса гъисден гъакъылгъа ювукъ. Гъакъылдан тува къылыкъ. «Къумукъ тил-къылыкъ тил» деп оьктем кюйде айтма болабыз. Ана тил булан бал татытып сёйлейген сав адамны юреги рагъмулу, сёзю гъакъыллы бола. Неге тюгюл тил – юрекни тилмачы. Юреги рагъмулу адам къылыкъсыз болмай. «Ана тил» дегенде адамны не эсине геле? Мени эсиме геле – анам атам, къумукъ халкъ, ата юртум, охугъан школам, ювукъларым, къумукъ тилден дарс береген муаллимлерим: Ж.М.Хангишиев, А.Ю.Абдуллатипов, Н.Х.Оьлмесов. Ана тилни уьйренив ата-надан башланагъаны белгили, ана тилни уьйренивде агълюден сонг школа, орта ва оьр охув ожакълар аслу ерни тута.

Артагъы йылларда ана тилге ону, культурасына бакъгъан якъда яш наслуну муштарлыгъы, иштагъы тебенлешегени гёрюне.

Адам оьзюню ата-бабаларыны тилин билмей буса, халкъыны тарихин билмей буса, ругъ байлыгъын тас этмек бар. Шо буса мен ойлашагъан кюйде бек къувунлу гъал. Шо гъаллар миллетни бузулувуна, ону ёкъ болувуна элтер. Ана тилибиз сакълансын учун, гележекде оьссюн учун ана тилге байлавлу чараланы гёз алгъа тутма герекбиз. Биз ана тилибизни, оьз тарихибизни, тувгъан ерибизни сююп бажарагъан яшлар гъазир-леме герекбиз. Тилибиз дёнсе, миллетни тас этмек бар. Тил ягъындан ТЮЗ болгъан миллет гъар заман алгъа барыр. Тюрк тиллени инг асили – бизде.

*Ана тил сав, аслу къуванч шо болсун.
Ярыкъ йимик бизге эки гёздеги.*

*Тил оьлген сонг, оьлмегени не болсун.
Милли эс де, милли гъис де биздеги?*

(А. Жачаев)

*Амирбекова Маржанат
Тёбенкъазаныш 3 номерли мактапны
муаллими.*

Яш кочап

Белгили экени йимик, бугюнлерде ата юртундан йыракъда яшав кьургъан кьумукълар кёп. Биз оьзюню гьакъында айтмагъа сюеген спортну каратэ ва грек-рим ябушув жураларындан оьзюню чагъына гёре мекенли оьрлюкlege етишип гелеген Темирлан Абисаков. Ол Новосибирск шагъарда яшайгъан оьркъазанышлыланы агълюсюнде тувгъан ва тарбиялана.

Ол Новосибирскиде бешинчи класда инг яхшы кьыйматлар алып охуй, шону булан бирге оьзю кёп сююп танглагъан спортну журалары булан да машгъул болмагъа заман таба. Ябушув халчада эринмей-талмай оьзюню бажарывлугъун, гъаракатын да гёрсете. Оьрюм яшланы арасында ол Краснодар ва Алтай крайны да ябушувну каратэ ва грек-рим жураларындан алты керен чемпиону болгъаны да шону герти кюйде исбатлай.

Темирлан гиччи ватанындан кёп арекде яшайгъангъа гёре, тенглилери булан орусча сёйлемеге борчлу бола буса да, ана тилин билмей кьоймагъа ярамайгъанын

англамай тюгюл. Оьзюне: «Сен кьайсы якълысан?» – деп сорагъангъа, оьктем кюйде: «Мен кьазанышлыман», – деп жавап кьайтарагъаны да агълюсюнде асил кьылыкъ хасият битимине сингдирилип тарбияланагъанын гертилей.

Бир де кьопдурувсуз айтгъанда, Новосибирск шагъарны ич ишлер бёлюгюнде чалышагъан атасы Къасым ва сатыв-алыв тармакъда ишлейген анасы Сайида ону адилли ва намуслу улан этип, яшдан берли айтгъан сёзюн ерде ятмагъа кьоймай, халкъ арада, эл арада алгъышлангъан намусгъа, ягъгъа, эдепге байланып яшамагъа уьйретегенине шагъатлыкъ эте.

Биз де Темирлан Абисаковгъа, оьзю кьайда болса да, кьумукъланы атын дангъа чыгъарар йимик кьаст этип яшамакъны ёрайбыз. Гележекде ол спортда да оьзю умут этеген уьстюнлюкlege етишип, янгыз ата-анасын тюгюл, дос-къардашын да, юртлуларын да, халкъын да сююндюрежекге инанабыз.

Насрулла Байболатов.

*Абидат Мустафаева
Къзылыюртдагъы 5 номерли
гимназияны 5-нчи класыны охувчу
къызы этген суратлар.*

Соколёнок

ISSN0206 - 7943

Къарчыгъа

4/2018

ИЮЛЬ-АВГУСТ

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:
Министерство печати и информации РД.

Регистрационный номер
ПИ №ТУ05-00348 от 01.12.2016 г. выданный
управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Руководитель – главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:
Ш.Алишева (ред. выпуска)
П.Абдуллаева
А.Абдуллатипов
С.Алиев
С. Мамаева
Т.Зургалова (отв. секретарь)

Художественный редактор З. Даганов
Технический редактор Т. Лузина
Художник номера М. Муталибов

Формат 60x84 ¹/₈.
Уч. изд. л. 3,27.
Уч. печ. лист 3,26.
Бумага офсетная.

Дата выхода в свет 19.08.2018г.
Тираж 910 экз.
Заказ №227.

Типография:
ООО «Издательство «Феникс-пресс».
Адрес типографии:
367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики
Дагестан «Редакция республиканских
литературных журналов «Соколенок» и
«Литературный Дагестан»
Адрес редакции и издателя:
367000, РД, г.Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru

Кумыкский язык

Индекс: на год – 63339,
на полугодие – 73904.

Цена свободная.

Къызардашны сюювю
Къарлы тавну иритер.
Шолай гьалал сюювге
Шу дюнъяда не етер?

Г. Атаева

